

Laitonta Kauppaa

Viipurin ja Hansaliiton kauppasuhte ulottuvuudet keskiajan lopussa

Vilfred Waltering

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, Historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Toukokuu 2026

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, Historia

Vilfred Waltering

”Laitonta kauppaa” – Viipurin ja Hansaliiton kauppasuhte ulottuvuudet Keskiajan lopussa

Sivumäärät: 20 Sivua

Tässä kandidaatintutkielmassani tutkin myöhäiskeskiaikaista kirjeenvaihtoa Viipurin eri tahojen ja Hansaliiton kaupunkien, sekä edustajien välillä. Kirjeenvaihtoa tarkastelen keskiaikaisten asiakirjojen tietokanta *Diplomatarium Fennicum* palvelun kautta. Tutkimuksessani hyödynnän DF tietokannan myötä löytämää 62 asiakirjaa ja kirjettä Viipurin, Tallinnan, Novgorodin ja Lyypekin eri linnanherrojen ja kauppiaiden välillä.

Tutkimuksessa käsittelen ja puran näiden tietueiden poliittista ja taloudellista taustaa ja suhteita. Tutkimuksen tavoite on tuoda ilmi ja purkaa Viipurin keskiaikaisen kansainvälisen hanskakaupan ulottuvuuksia, sekä Hansaliiton ulkopoliittisia vaikutuksia Viipuriin. Ottaen painotukseksi Hansaliiton asettamia kauppasulkuja, joita kierrettiin aktiivisesti Viipurin, Hansaliiton kutsuman, laittoman kaupan kautta.

Avainsanat: Hansaliitto, Viipuri, Keskiaika.

Sisällysluettelo

Johdanto	4
1 Hansa ja Viipuri	7
1.1 Historiallinen tausta	7
1.2 Koloniaalinen Hansa	9
1.3 Revalin riesana sekä rinnalla	11
2 Ranefarerer van Wyborch,	14
2.1 Viipuri ja Tallinna, peilikuvat vastarannoilla	14
2.2 Kauppasulut ja poikkeuskaudet asiakirjoissa	15
3 Laittomuuden merkitys	19
Lähdeluettelo	20

Johdanto

Hansaliitolla on moninainen, sekä monimutkainen historia. Se on vaikuttanut tavalla tai toisella lukuisen Euroopan valtioiden menneisyyteen keskiajan ja varhaisen uuden ajan taitteessa. Tässä tutkielmassa tarkastelen yhtä tällaista tapausta, nimittäin Viipurin ja Hansaliiton välistä suhdetta Suomen myöhäiskeskiajan lopussa 1400–1500 luvuilla. Tällä aikakaudella perehdyn etenkin näiden kahden tahon taloudellisiin suhteisiin painottaen Hansaliiton asettamia kauppasulkuja Novgorodiin sekä Viipuriin. Viipuri oli Ruotsin valtakunnan alainen rannikkokaupunki, jonka kautta Ruotsin valtakunta pyrki vaikuttamaan ja hallitsemaan Suomenlahden kautta kulkenutta lännen ja idän välistä kauppaa. Viipurin kaupunki on mielenkiintoinen tutkimuskohde Hansaliiton historiassa, sillä se ei ollut todistettavasti koskaan historiassaan Hansaliiton jäsen, mutta sillä on ollut merkittäviä vaikutuksia Hansaliiton kaupunkien ja Novgorodin välisissä suhteissa ja kaupankäynnissä. Viipuri kuului kulttuurillisesti, juridisesti ja poliittisesti eri alueeseen kuin sitä ympäröineet muut suuret Suomenlahden kaupungit. Ruotsin valtakunnan ulkopuoliset keskiaikaiset Suomenlahden kaupungit kuuluivat kiteytyneesti Hansaliiton vaikutusalueeseen. Nykyistä Baltian valtioiden aluetta hallitsi saksalainen ritarikunta, jonka perustukseen Hansaliitto osallistui syvästi ja jonka suurimmat kaupungit kuuluivat Hansaliittoon. Myös Novgorodin tasavallan pääkaupunki Novgorod kuului Hansaliiton jäsenistöön.

Hansaliiton ja Viipurin väliset suhteet ovat vuosisatojen kuluessa vaihdelleet useasti sekä laajasti, etenkin suhteet Tallinnan kanssa ovat olleet huomattavan oikukkaita eli vaihtelevia. Suhteet näiden kahden osapuolen välillä vaihtelevat taloudellisesti tuottoisan toveruuden ja katkeran kilpailun välillä, tämä suhde on ollut etenkin heiluva Viipurin linnanherrojen vaihtuessa. Tässä tutkimuksessa tulen purkamaan tätä epävakaa suhdetta tutkimalla kirjeviestinnällistä keskustelua näiden tahojen välillä. Tutkimuksessani etsin vastauksia kysymykseen, kuinka kauppasuhteet Hansaliiton ja Viipurin välillä kehittyivät ja rappeutuivat Hansaliiton niin kutsutun kulta-ajan (1350–1474) lopussa. Tutkimuksessa tulen purkamaan tätä kauppasuhdetta sen olennaisiin tekijöihin sekä aikakausiin. Samalla esitän ja puran Itämeren hallinnutta alasaksalaista kauppias- ja kaupunkikulttuurin kosmopoliittisia elementtejä Viipurissa.

Tutkielmassani hyödynnän alkuperäisaineistona Suomen Kansallisarkiston kehittämää ja ylläpitämää *Diplomatarium Fennicum* verkkopalvelun asiakirja arkistoa. *Diplomatarium Fennicum* verkkopalvelu sisältää keskiaikaisia Suomea koskevia asiakirja-aineistoja. *Diplomatarium Fennicum*in koelma sisältää, tämän tutkimuksen kirjoitus hetkellä, 6850 asiakirjaa, kirjettä ja tekstikatkelmaa.

Kokoelman aineisto ajoittuu 800-luvulta 1500-luvulle. Tästä 6850 asiakirjasta hyödynnän tutkimuksessani 62 asiakirjaa. Rajauksen olen tehnyt ajanjaksollisesti vuosiin 1400–1500. Rajasin palvelussa hakuani hyödyntäen hakutermiä ”+*Viborg*~ +*hövitsman*~ +(Reval~ Novgorod~ Lybeck~)”, jolla sain 53 asiakirjaa. 47 saksankielistä ja 6 ruotsinkielistä. Hyödyntäen kyseistä hakutermiä rajatakseni DF:n 6850 asiakirjaa vain niihin, jotka käsittelevät Viipuria ja linnanherroja, sekä myös Tallinnaa¹, Novgorodia tai Lyypekkiä. Muut 9 hakutermin ulkopuolelle jääneet asiakirjat ovat olleet taustaa antavia asiakirjoja tutkimukselle ja muiden asiakirjojen kontekstille. Kokoelman aikarajaukseksi olen valinnut vuodet 1400–1500 haussani ensiksi, sillä kyseinen aikajakso sisältää vuosien 1443–1448 Novgorodin konttorin kauppasaaroksen, sekä Hansaliiton Novgorodissa sijainneen Peterhofin konttorin sulkeutumisen vuonna 1494. Lisäksi kyseisellä ajanjaksolla vuodesta 1417 eteenpäin, käydään vilkasta kirjeenvaihtoa Viipurin linnanherrojen ja Hansaliiton kaupunkien, etenkin Tallinnan välillä.

Tutkimuksessani käsittelen asiakirjoja ja kirjeitä Viipurin linnanherrojen ja kolmen Hansaliiton kaupungin eri edustajien kuten esimerkiksi kaupunkien raatien ja kauppiaiden mutta myös eri ruhtinas-kuntien hallitsijoiden välillä. Tutkimukseni aineistossa käydään muun muassa kirjeenvaihtoa Viipurin linnanherrojen ja saksalaisen ritarikunnan mestarien välillä. Aineisto on moniulotteista sisältäen henkilökohtaisia näkökulmia näiden tekijöiden välisistä kiistoista ja kahakoista. Aineisto vaihtelee merkittävästi kattavuudeltaan ja tarjoamaltaan tiedoltaan asiakirjasta toiseen. Tämän syynä on mitä todennäköisemmin ollut yleinen keskiaikaisten dokumenttien heikko säilyneisyys. Tutkimukseni aineisto sisältää ensisijaisesti Viipurin linnanherrojen lähettämien kirjeiden dokumentteja, aineisto sisältää siis subjektiivisia näkökulmia tapahtumiin eikä objektiivista tapahtuma kuvausta. Tavoitteeni on irrottaa aineistosta objektiiviset tapahtumat niiden subjektiivisesta kuvauksesta, ottamatta kantaa tapahtumien oikeutukseen.

Aineiston on enimmäkseen kirjoitettu keskialasaksaksi ja on täten hankalasti luettavissa. Olen tekstien kääntämisessä hyödyntänyt kahta tekstinkäännöstyökalua, *DeepL* sekä *Anythingtranslate*. Molemmat työkalut hyödyntävät tietokoneälyä tuottaakseen käännöksiä käyttäjän antamista teksti kappaleista. Hyödynnän kyseisiä käännöstyökaluja kääntämällä keskialasaksankieliset ja vanhat ruotsinkieliset tekstit englanniksi. Näitä käännöksiä vertaan sitten toisiinsa, sekä omaan yläsaksankielen taitooni, löytääkseni mahdollisia virheitä tuotetuista käännöksistä. Pyrkimykseni on saada mahdollisimman aito ymmärrys asiakirja teksteistä. Hyödynnän myös August Lübberin

¹ Tallinna tunnetaan myöhäisenä keskiajalla nimellä ”*Reval*”, käytän tutkimuksessa nykyistä Tallinna nimikettä

”*Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*” keskialasaksan sanakirjaa tapauskohtaisesti kokiessani hyödyntämieni työkalujen tuottamien käännösten olleen virheellisiä.

Hansaliittoa on tutkittu lukuisasta eri näkökulmasta ja eri aineistoja hyödyntäen, esimerkiksi sen taloudellisia, kulttuurillisia ja poliittisia vaikutuksia sen jäsenkaupungeissa, niiden ympäröivässä vaikutusalueessa, sekä hansan ulkopuolisten kaupunkien hallinnossa, kaupankäynnissä sekä asukkaiden jokapäiväisessä elämässä. Tässä tutkimuksessa tukeudun enimmäkseen kahteen tutkimukselliseen teokseen, joista ensimmäinen on Philippe Dollingerin yleispätevä Hansaliiton historiatutkimukselliseen teos ”*The German Hansa*”. Kyseinen teos on julkaistu vuonna 1971, mutta on edelleen pätevä yleiskatseinen ja syvällisesti perehtyvä teos Hansaliiton historiasta kokonaisuudessaan. Teos on kattava akateeminen klassikko ja lukuisat uudemmat tutkimukset hyödyntävät Dollingerin kirjaa pohjanaan. Teos on julkaistu kolmella kielellä, ranskaksi, englanniksi ja saksaksi. Näistä hyödynnän englannin kielistä versiota, sillä näistä kolmesta vaihtoehdosta hallitsen englanninkielisen akateemisen tekstin parhaiten.

Toinen keskeinen tutkimuskirjallinen lähteeni on Jukka Korpelan kirjoittamaa teos, ”*Viipurin läänin historia. 2, Viipurin linnanläänin synty*”. Teos on julkaistu vuonna 2004 ja kattaa Viipurin Ruotsin kuningaskunnan aikaisen historian eri vaiheet ja ulottuvuudet ristiretkistä monipuolisiin taloudellisiin sekä poliittisiin muutoksiin keskiajan loppuun saakka. Hyödynnän Korpelan teosta Dollingerin teoksen rinnalla saadakseni kokonaiskuvan paikallisista ja laajoista Itämeren tapahtumista ja niiden suhteista toisiinsa, huomioiden tapahtumien merkitystä ja vaikutusta Viipurin historiassa. Muita hyödyntämiäni tutkimuskirjallisia aineistoja ovat muun muassa David Gaimsterin artikkeli ”*A parallel history: the archaeology of Hanseatic urban culture in the Baltic c.1200–1600*”, Visa Immosen artikkeli ”*Culture as Colonialism: The Hanseatic League in Bergen and Turku*” sekä Mika Kallioisen väitöskirja; ”*Kauppias, kaupunki, kruunu*”.

Tutkimukseni rakenne perustuu kahteen käsittelylukuun. Tässä tutkimuksessa tulen käsittelemään temaattisesti, miten Viipurin ja Hansaliiton välinen historia on kehittynyt ja miten näiden väliset suhteet ilmaantuvat *Diplomatarium Fennicumin* asiakirjoissa sekä miten suhde ilmenee tutkimuskirjallisuudessa. Ensimmäisessä kappaleessa esittelen lukijalle Hansaliiton ja Viipurin omaa, sekä jaetua historiaa laajemmin. Toisessa kappaleessa käsitelen Viipurin linnanherrojen ja Hansaliiton kaupunkien välistä kirjeenvaihtoa syvällisemmin, keskittyen Viipurin asemaan Itämerellä idän ja lännen kaupan välissä. Lopuksi tuotan yhteenvedon käsittelemistäni teemoista sekä aiheista.

1 Hansa ja Viipuri

1.1 Historiallinen tausta

Hansaliitto oli Pohjois-Saksan Itämeren rannikoilla syntynyt kauppakaupunkien ja kauppiaiden yhteisö. Hansaliiton eriskummallinen menneisyys alkaa jo perustamishetkestään. Liiton nähdään saaneen alkunsa Lyypekin kaupungin perustuksesta vuonna 1159. Lyypekki toimi käytännössä yhteisön johtavana entiteettinä sen koko elämänkaaren ajan.² Huolimatta siitä, että nykypäiväisen tutkimuksen myötä on Hansaliiton historiaa pystytty ajoittamaan huomattavalla tarkkuudella, on Hansaliitto itse ollut hyvinkin epävirallinen yhteisö, jolla ei koskaan ollut virallista pääkaupunkia tai virallista hallintoa.³ Itse nimi ”Hansaliitto” on tullut aikalaisten käytäntöön virallisesti ensimmäistä kertaa melkein 200-vuotta yhteisön perustuksen jälkeen, kun Ruotsin ja Norjan kuningas kutsui liittoa kokonaisuudessaan Hansaksi.⁴ Kauppiaiden leviäminen ja rikkauksien etsintä kaupanlakia noudattaen oli yksi kolmesta Itämeren kehityksen prosessista, jotka tulivat mullistamaan alueen yhteiskuntaa ja kulttuuria.⁵ Korpela nimeää näiksi kolmeksi prosessiksi Baltian alueen pyhän sodan, alasaksalaiskaupan leviämisen ja viimeiseksi politiikan maallisen vallan rantautuminen Itämeren viimeisiin pakanakulttuuri alueisiin.

Hansaliitto levisi nopeasti ja syrjäytti tai sulautti itseensä muut merialueen kauppiaaliitot ja -yhteisöt. Merkittävin näistä sulautetuista yhteisöistä oli Hansaa edeltänyt Gotlannin yhteisö, joka liittyi Hansaan vuonna 1161 seuraten osapuolten välistä rauhansopimusta, joka takasi vapaan matkustamisen ja kaupankäynnin oikeuksia molemmille puolille molempien yhteisöjen kaupungeissa.⁶ Merkittävää Gotlannin yhteisössä, oli sen ainutlaatuinen asema Itämeren sydämessä. Sijaintinsa mahdollistamana Gotlannin yhteisö toimi idän ja lännen välisen kaupan toimijana. Gotlannilla oli kauppasuhteita Novgorodin kaupungin kanssa 1080-luvusta alkaen ja oli pääasiallinen toimija näiden kahden Euroopan alueen välillä Hansaliiton perustukseen saakka.⁷

Hansaliiton nopea laajeneminen etenkin Itä-Euroopassa mahdollistui Baltian alueella tehtyjen ristiretkien seurauksena. Ristiretkien ohella saksalaisruhtinaat ja kauppiat rakennuttivat lukuisia uusia kaupunkeja Itämeren rannikoille ja toivat mukanaan sekä asettivat uusin kaupankäynnin keskuksiin

² Dollinger 1971, XVIII.

³ Dollinger 1971, XVII.

⁴ Dollinger 1971, XX.

⁵ Korpela 2004, 91.

⁶ Dollinger 1971, 24.

⁷ Dollinger 1971, 7.

vaikutusvaltaisen saksalaisporvaristo luokan ja saksalaisen kaupunkilain.⁸ Näin alasaksalaisen uusasutuksen myötä levisi yksi merkittävimmistä keskiaikaisista kosmopoliittisista kulttuurielementeistä halki Eurooppaa. Kosmopoliittiset kulttuurielementit ovat kansojen ylijärjallisiä, kulttuurillisia ominaisuuksia, jotka vaikuttavat suorasti sekä epäsuorasti ulkopuolisiin yhteisöihin. Esimerkkejä kosmopoliittisista kulttuurielementeistä ovat uskonnot, kielet ja kirjoitusjärjestelmät, mutta myös kaupankäynninkulttuuri kuuluu näihin elementteihin.⁹ Alasaksalainen kauppias- ja kaupunkikulttuurin vaikutuksia olivat levitetyn saksalaisen kaupunkilain lisäksi alasaksalaiskielinen porvaristo, jolla oli merkittävä vaikutus kaupunkien hallinnollisissa yhteisöissä keskiajalla.

Hansaliitto hyödynsi Neva-joen myötä kulkevan Novgorodin reitin lisäksi myös Riian kautta kulkevia maa- sekä vesireittejä idänkaupan tuonnissa sekä viennissä. Novgorodiin matkattiin mahdollisesti jo vuodesta 1201 lähtien maareittiä hyödyntäen Pihkovan kautta.¹⁰ Hansakauppiat jakautuivat maa- ja vesiteitse kulkeviin (*Landfahrer & Wasserfahrer*), sekä talvi- ja kesäsesonkisiin kauppiasiin (*Winterfahrer & Sommerfahrer*). Viipurin linnanherroilla oli ainutlaatuinen poliittinen ja maantieteellisesti suotuisa asema harjoittaa omalle läänilleen hyötyisää kaupankäyntiä Hansaliiton kilpailijana. Linnanherrojen harjoittama politiikka oli suotuisaa myös Ruotsin kruunulle, sillä sen nähdään ajaneen samaa ulkopoliittista linjaa.¹¹ Asiakirja aineistossa Viipurin linnanherrojen harjoittamaa kilpailullista kaupankäyntiä hansaa vastaan ilmenee etenkin Krister Niklissonin hallinto kaudella 1417–1442. Viipurin linnan perustuksesta alkaneet poliittiset vaikutukset Suomenlahden kaupankäynnissä rajoittivat Hansaliiton Neva-joen kautta kulkenutta kauppaa. Neva-joen ja Laatokan kautta kulkeva vesistöreitti Venäjän sisämaihin oli suhteellisen suora ja mahdollisti suurempien rahtien kuljetuksen Novgorodin sisärannikoille. Kuljetuksia suoritettiin suuremmilla ”koggi” ja myöhemmin ”holkki” laivoilla, joista rahti lastattiin pienempiin jokialuksiin Nevan ja Venäjän sisämaa jokien mataluuden vuoksi.

Viipurin linnan ja linnanherrojen vaikutus, tällä maailmankolkalla, oli näiden kauppaväylien vuoksi huomattavankin merkityksellinen. Viipurin linnanherrot ja itse linnanlääni oli oikeutettu kattavaan itsehallinnollisuuteen verrattuna muuhun Ruotsin kuningaskunnan alueisiin. Syynä tälle oli linnan ja sen läänin sijainti valtakunnan kaukaisella ja sotaisalla rintamalla. Myös Viipurin ainutlaatuiseen asemaan ja vaikutukseen Ruotsin kuningaskunnan kaupunkien joukossa näyttäytyy suoraan

⁸ Korpela 2004, 93.

⁹ Kaukiainen, Y. s.12.

¹⁰ Dollinger 1971, 27.

¹¹ Korpela 2004, 143

Viipuriin kohdistetussa Hansaliiton asettamassa kauppasaarrossa vuonna 1367.¹² Keskeinen piirre Viipurin kauppasaarrossa oli, että kauppa muiden Ruotsin kuningaskunnan kaupunkien, esimerkiksi Turun, kanssa oli saarrosta huolimatta sallittua. Kauppasaarron perusteena on ollut ruthenien kauppasaarron kierto Viipurin, Nevan ja Narvan kautta.¹³ Muutoin Suomen kaupunkeja koskeneet kauppasaarrot koskivat sekä Viipuria että Turku.

1.2 Koloniaalinen Hansa

Hansaliiton poliittiset ja taloudelliset vaikutukset ilmenivät monessa muodossa sen jäsenkaupungeissa, sekä jäsenistön ulkopuolella. Suurimpien kulttuuristen elementtien, kuten kaupankäynnin kielen ja uskonnon lisäksi näkyi Hansaliiton kosmopoliittinen vaikutus Euroopassa pohjoissaksalaisten uusasutuksessa ja saksalaisten kaupunkilakien voimaan astumisessa lukuisassa Euroopan kaupungissa. Ei ollut yhtä ainuttakaan universaalia Hansakaupunkilakia, vaan oli lukuisia saksalaiskaupunkilakeja. Näistä vaikutusvaltaisimpia olivat Dortmundin-, Lyypekin- ja Magdeburgin laki. Uskon levityksen, kielen levityksen, oman lakijärjestelmän ja erityisaseman omaksuvan porvaristolujan asetuksen vuoksi Hansaliiton toimintaa Itämerellä voidaan tarkastella kolonialismin valossa. Etenkin Hansan *civitates maritimae*-kaupungit, eli kaupankäyntikeskukset, ovat olleet olennaisia saksalaiskolonisaation merkkejä.¹⁴

Artikkelissaan Visa Immonen purkaa Hansaliiton kulttuurin ominaisuuksiin, kuten kaupan ja kaupunginpolitiikan hallintaan ja rooliin uudisasutuskaupunkien paikallisessa tuotannossa sekä kulutuksessa, väittäessään näiden muistuttavan 1800-luvun eurooppalaista kolonialismia.¹⁵ Myös Korpela teoksessaan puhuu useasti saksalaiskolonialismista, puhuessaan Hansaliiton kauppaverkoston ja kaupunkien leviämisestä Itä-Euroopassa ja Itämerellä. Kolonialismi-termi on Hansaliiton kontekstissa kiistelty, siksi Hansan yhteydessä saatetaan puhua ”protokoloniaalista” kulttuurista. Artikkelissa ”*A Parallel History*” David Gaimster pohtii Hansakulttuurin koloniaalisia elementtejä Baltian alueella, sekä Itä-Euroopassa ja vertaa niitä varhaisiin kohtaamisiin eurooppalaisten ja Amerikan alkuperäiskansojen välillä. Arkeologisessa artikkelissaan Gaimster väittää Länsi-Eurooppalaisen keraami artefaktien levinneisyyden itäisessä Euroopassa ja sen sosiaalisessa hierarkiassa, viittaa

¹² Korpela 2004, 142

¹³ Tallinnan raati Turun linnanherralle Ernst van Dotzenille, DF 6589

¹⁴ Korpela 2004, 93.

¹⁵ Immonen, V. Culture as Colonialism. s.7.

johonkin suurempaan kuin vain kaupankäynnin ja käsityöllisten taitojen leviämiseen.¹⁶ Homologisen, eli perusrakenteeltaan samankaltaisen, saksalaisen keramiikan laaja ja pikainen levinneisyys paikallisten asukkaiden ruokailu kulttuurissa viittaa Gaimsterin mukaan kulttuuriseen muutokseen kohti saksalaista kauppias- ja kaupunkikulttuuria. Tätä saksalaisen kaupunkikulttuurin vaikutusta Itä-Euroopan urbaanisissa asutuksissa Gaimster kutsuu ”protokoloniaaliseksi”.¹⁷

Seuraten Gaimsterin pohdintaa ilmenee Hansaliiton toiminnasta muita kolonialismin piirteitä. Uusasutus ja kaupankäynnin hallinta ovat tyypillisiä piirteitä kolonialismille tyypillisessä yhteiskunnallisessa sekä taloudellisessa hallinnassa.¹⁸ Hansan protokoloniaalinen toiminta on rinnastettavissa sen kosmopoliittiskulttuuriin vaikutuksiin Itämeren alueella, sillä ne levisivät toistensa myötä. Hansan alasaksalaiskulttuurin kosmopoliittiset vaikutukset olivat havaittavissa myös Viipurissa. Keskialasaksan kielen levinneisyys ja sen hallitseva asema kansainvälisessä kaupankäynnissä on merkki tästä kulttuurisesta vaikutuksesta. Toinen merkittävä osoite saksalaiskulttuurin levinneisyydestä ilmenee kauppiaiden uusasutuksen kautta. Tarkkoja tietoja Viipurin saksalaiskielisten kauppiaiden määrästä on hankala löytää, mutta hypoteettisia rinnastuksia voidaan päätellä Turun saksankielisen porvariston lukumäärästä, etenkin huomioiden Viipurin kontekstin maantieteellisesti sekä kauppapoliittisesti merkittävänä entiteettinä Hansan idän kaupalle. Varhaiskeskiajalta 1500-luvun loppuun tunnetaan Turussa 182 saksalaista porvaria, 57:llä näistä oli juuret Tallinnassa.¹⁹ Saksalaisporvariston asutuksen Viipurissa arvellaan kehittyneen Turun rinnalla, molempien kaupunkien tiedetään olleen hansakauppiaiden asuttamia viimeistään 1300-luvulla, sekä näiden kauppiaiden lukumäärän kasvaneen 1400-luvulla.²⁰ Viipurin ja Turun tiedetään olleen liki samankokoisia kaupunkeja myöhäiskeskiajalla,²¹ joten näiden alasaksalaisten kauppiaiden astus on mitä todennäköisemmin ollut saman kokoista. Turun alasaksalaisporvariston väkiluku tunnetaan huomattavasti paremmin kuin Viipurin, Turussa tunnetaan esimerkiksi olleen hetkellinen saksalaisporvaristo enemmistö 1380–1389 vuosina, jolloin tämä kaupungin vähemmistö kansa kattoi yli 80 % kaupungin kauppiaista.²²

On kuitenkin todettava Ruotsalaisen kulttuurin vaikutuksen olleen merkittävästi vahvempaa Viipurin alueella. ”*Saksalaiskolonisaatio ei jostakin syystä varsinaisesti ulottunut Suomeen.*”²³ Onkin virheellistä sanoa, että Viipuri tai mikään muu Suomen kaupunki oli varsinainen saksalaiskoloni. Siitä

¹⁶ Gaimster 2005, 12.

¹⁷ Gaimster 2005, 12.

¹⁸ Kohn & Reddy 2006.

¹⁹ Kallioinen 2000, 109.

²⁰ Dollinger 1971, 237.

²¹ Korpela 2004, 246

²² Kallioinen 2000, 139

²³ Korpela 2004, 214.

huolimatta alaksalaiskulttuurin kosmopoliittiset vaikutukset levisivät Suomeen saakka. Valtakunnan ulkopuolisen kaupan kieleksi kehittyi 1300-luvun lopussa keskialasaksa ja Viipuriin porvaristoon kehittyi alaksalainen yhteisö, joka todennäköisesti muodosti merkittävän luokan kaupungin porvaristossa.

1.3 Revalin riesana sekä rinnalla

Keskiaikainen Viipurin väkiluku arvioidaan olleen 1500-luvulla korkeintaan 2000 asukasta²⁴, joka teki Viipurista keksikokoisen kaupungin Itämerellä ja merkittävän kokoisen kaupungin Ruotsin kuningaskunnassa. Kyseinen luku on merkittävä huomioiden Turun väkiluvun olleen vain hieman suurempi – 2000–3000 asukasta – ja Tukholman arvioidun väkiluvun olleen keskiajan lopulla noin 6000 asukasta. Tallinnan väkiluku oli taas noin 8000. Novgorod ja Lyypekki taas kuuluivat Itämeren rannikon suurimpien kaupunkien joukkoon, molempien olivat vähintään yli 20 000 asukkaan kaupunkeja.

Viipurin linnan Suomenlahden kaupanpolitiikan hallinto pyrkimykset ja muut ristiriitaiset intressit Ruotsin kuningaskunnan ja Hansaliiton välillä loivat pitkäjänteisiä kilpailujännitteitä Viipurin ja Tallinnan suhteessa. Hansaliiton pyrkimykset hallita Suomenlahden kauppaa nähdään onnistuneen Ruotsin kuningaskuntaa tehokkaammin. Hansaliiton sai tuotettua huomattavaa taloudellista vahinkoa Viipurin linnalle ohjatessaan idänkauppaa kokonaisuudessaan Tallinnan kautta. Viipuri samoin kuin Tallinna oli eriskummallinen rannikko kauppakaupunki, kumpaakaan ei perustettu merkittävän joen suulle, eivätkä ne vahvassa sidoksessa ympäröivään maaseutuun.²⁵ Nämä piirteet tekivät molemmista kaupungeista alttiita kaupankäynnin katkoksille ja häirinnälle. Talouspoliittinen tilanne kääntyi Viipurin puoleen 1400-luvulla, seuraten useampien itäisen Itämeren tapahtumien ja laajempien Euroopan valtasuhteiden muutosten kulminaatiota. Etenkin muutos Euroopan voimapolitiikassa näkyi kuningaskuntien keskusvallan voimistumisessa, jonka seurauksena valtioiden kiinnostus meren kaupankäyntiin kasvoi. Tätä taloudellisesti tuottoisaa kaupankäynnin väylää eli merikauppaa pyrittiin kontrolloimaan tarkemmin sekä verottamaan laajemmin, näiden kehitysten aiheuttama muutos poliittisen- ja taloudellisen vallan suhteissa oli valtava tekijä Hansan monopoliaseman

²⁴ Korpela 2004, 246.

²⁵ Korpela 2004, 87

hajoamisessa.²⁶ Yhtenä merkittävänä tekijänä Hansan monopoliaseman murtumisessa oli itse Viipuri ja varsinkin sen linnanherrat.²⁷

Pitkän historiansa aikana hansayhteisön toiminta herätti merkittävää huomiota aikalaisten keskuudessa. Eurooppalaisten kuninkaiden, keisareiden, kreivien ja kauppiaiden, kuin muidenkin eri valtioiden kansalaisten suhtautuminen tähän toimintaan muodostui mutkikkaasta kokonaisuudesta. Eri näisten suhtautumisten keskeinen piirre oli tyypillisesti omien taloudellisten sekä poliittisten intressien ajaminen. Viipurin linnan perustus oli osa Ruotsin kuningaskunnan pyrkimystä hallita Novgorodiin kulkevaa idän ja lännen välistä kauppaa.²⁸ Huomioitavaa on, ettei Ruotsin kuninkaan alainen Viipurin linnanhera ollut alueen ainoa Hansakauppaan puuttuva tekijä. Alueelta tunnettiin jo ennen linnan perustusta, sekä sen jälkeen, maantie- ja merirosvoja. Merkittävimpiä näistä ryöväreistä lie nee olleen Vitaaliveljekset, joilla oli tukikohtia useassa Itämeren rannikkokaupungissa, mukaan lukien Suomen Turussa ja Viipurissa.²⁹ Merirosvoja ja muita rikollisia vastaan Viipuri ja Hansaliitto toimivat useasti samalla puolella. Tähän viittaa muun muassa Herman van der Hallen varoitus edellä mainittuja vaarallisia vitaaliveljeksiä vastaan,³⁰ tai Karl Kristerssonin yhteistoimien ehdotus kauppaa vaarantavia ja merenkäynnin turvallisuutta uhkaavia Fleming³¹ veljeksien 200 miehen aseellisen joukon torjumisen vuoksi.³²

Ystävyysuhteet Tallinnan ja Viipurin välillä ilmenevät alkuperäisaineistossa useaan otteeseen, huolimatta kaupunkien vastakkainasettelumaisesta suhtautumisesta monen aikakauden alueen poliittisten haasteiden parissa. Koskien esimerkiksi aikaisemmin mainittuja vitaaliveljeksiä ja Fleming veljeksiä kaupungit toimivat useasti yhteisen päämäärän nimissä ja hakivat kyseisten ongelmien ilmenytessä tukea sekä avustusta toisiltaan. Ystävyys, tai toverisuus, ilmenee Karl Knutssonin kirjeessä tuntemattomalle Tallinnalaiselle, mahdollisesti Tallinnan kasarmin komentajalle, varoittaessa tätä mahdollisesta novgorodilaisesta hyökkäyksestä.³³ Suhteiden syvä ulottuvuutta näkee myös Karl Knutssonin kirjeiden ehdotuksissa hänen tarjoamasta palveluksesta neuvottelijana Hansan sisäisten ja ulkoisten riitojen kanssa.

²⁶ Korpela 2004, 139.

²⁷ Korpela 2004, 143.

²⁸ Korpela 2004, 101.

²⁹ Dollinger, P. s.79.

³⁰ Herman van der Halle Tallinnan edustaja Tukholmassa Tallinnan raadille ja Viipurin linnanherralle, DF 1042.

³¹ Mahdollisesti kuuluivat aatelilliseen Fleming sukuun, toisaalta *DF2226*:ssa nimetty ja vuonna 1436 elänyttä Ivar Fleming (Iwar Vlemink) niminen henkilö ei ilmene Gustav Elgenstriernan introdusoitujen ruotsin aatelisten sukutaulu teoksessa.

³² Karl Kristersson Turun linnanhera Tallinnan raadille, DF 2226

³³ Karl Knutsson Viipurin linnanhera tuntemattomalle saajalle Tallinnassa, DF 2576.

Knutsson tarjosi palveluaan esimerkiksi Novgorodille tämän ja Hansaliiton, saksalaisen ritarikunnan ja Klevin talon välisessä riidassa,³⁴ sekä Tallinnan raadille tämän sisäisessä kiistassa Dorpatin eli Tarton kaupungin ja Engelbrechtin suvun välillä.³⁵ Ehdotusten taustalla ei tietenkään ole epäitsekäs hyveellisyys, vaan kirjeihin sisältyy Knutssonin omat intressit ja haluamat vastapalvelukset hänen palveluksiaan vastaan. Kirjeessään Tarton ja Engelbrechtin suvun riidasta Knutsson vaati vastapalvelukseksi suola tilauksensa toteuttamista; ”...unde bidde jw vruntliken, dat gy my de vorgescreven 30 leste soltes vorvolgen laten wyllen; so wil ik in desseme herveste neyn solt wt jwer stat mer begeren.³⁶” sekä korvausta pilaantuneelle Hansalta ostetusta hunajasta; ”Darumme bidde ik jw, er-samen lewen vrunde, my in der matte, alzo ik jw tovorende toschreff, noch 4 leste honoges wttogunnen. Dot in dissen vorscreven saken alzo ik jw vruntlike tobetruue.³⁷”

Merirosvojen ja muiden rikollisten rinnalla Viipurin ja Hansaliiton välisin suhteen toinen mahdollisesti tärkeämpi toimija lienee olleen viipurilaiset, tallinnalaiset, venäläiset ja saksalaiset sekä muut kauppiaat, jotka kävivät kauppaa Novgorodin kanssa. Hansaliiton asettamien kauppasaartojen aikana Viipuri tarjosi niin kutsutun ”laittoman” kiertoreitin Novgorodin kaupalle. Hansalle tämän lait-toman kaupan estäminen oli haasteellista, ja tämän aseman hyödyntäminen toimi kulmakivenä Viipurin linnanherran talouspoliittisessa vaikutuksessa.

³⁴ Karl Knutsson Viipurin linnanhera Novgorodille, DF 2550.

³⁵ Karl Knutsson Viipurin linnaherra Tallinnan raadille, DF 2543.

³⁶ “... and I kindly ask you to ensure that the aforementioned 30 lasts of salt are delivered to me; thus I shall not request any further salt from your city this autumn.”

³⁷ “Therefore I beg you, dear friends, to grant me the 4 lasts of honey. Do these aforementioned matters so I may be assured of your kind favour.”

2 Ranefarer van Wyborch,

2.1 Viipuri ja Tallinna, peilikuvat vastarannoilla

Viipuri ja Tallinna muistuttivat toisiansa monessa yksityiskohdassa ja jakoivat lukuisia samankaltaisuuksia kaupungeissaan. Kanssakäyminen kaupunkien asukkaiden kesken oli läheisten sijaintiensa vuoksi ilmiselvääkin, tämä on havaittavaa suuressa määrässä perintöongelmiin ja kiistoihin liittyvissä asiakirjoissa *Diplomatarium Fennicum*in tiedostoissa. Hyvinkin useasti Viipurin linnan herrat osallistuivat alaistensa ja palvelijoidensa perintökiistoihin Tallinnassa, kuin myös omien sukulaisten ja aviopuolisoiden omaisuusperinnässä syntyneisiin haasteisiin. Karl Knutsson useasti toimi välikätenä alaistensa ja Hansaliiton kaupunkien raatien kanssa. Hän esiintyy kirjeenvaihdossa muun muassa tukiessaan notaari Heyleä ja notaari Stenwechiä erillisissä perintökiistoissaan.³⁸ Perintöön liittyvien asiakirjojen yleisyys alkuperäisaineistossa viittaa ja tukee näkökulmaa laajoista sukulaissuhteista Suomenlahden alueella ja valtahallintorajojen ylittävyydestä. Etenkin alasaksalaisten kauppiaiden piirissä pyrittiin ylläpitämään sosiaalisia suhteita muihin kaupankäynnin keskuksiin ympäri Itämeren, mukaan lukien Hansaliiton ulkopuolisiin yhteisöihin, johon viittaa merkittävän määräinen sukulaisvälinen kirjeenvaihto Itämeren eri kaupunkien saksalaisvähemmistöjen välillä.

Sekä Viipuri että Tallinna sijaitsivat merenrannalla, sijainnissa, jossa ei ollut rannikkokaupungille tyypillistä vuonoa tai varrella virtaavaa jokea.³⁹ Tämä johtui molempien kaupunkien pyrkimyksestä hallita Suomenlahden kaupankäyntiä, ja puolustaa saavutettuja alueellisia valtauksia. Vaikka kaupungit muistuttivat toisiaan niiden maantieteellisiltä sijainneiltaan, oli niiden kaupunkien topografiset erot selkeitä. Näitä eroja olivat esimerkiksi alasaksalaiskauppiaiden asutusalueiden erot Viipurin ja Tallinnan yhteisöissä. Tallinnassa tyypillistä hansakaupunki mallia noudattaen oli alasaksalaisilla kauppiaille oma asutuskortteli kaupungissa. Tämä käytäntö ei ilmene Viipurin alasaksalaisten kauppiaiden joukossa, eikä lukuisassa muussa Ruotsin kuningaskunnan kaupungissa. Syy oli kaksiosainen. Ensiksi monet keskiaikaiset Ruotsin kuningaskunnan kaupungit olivat liian pieniä ja taloudellisesti heikkoja mahdollistaakseen erillisen alasaksalaiskauppiaskorttelin muodostuminen.⁴⁰ Sekä Viipurin että Turun keskiaikaisen pinta-alan arvellaan olleen noin kahdenkymmenen hehtaarin kokoluokkaa, vertauksena Tallinnan muurien sisäisen myöhäiskeskiaikaisen pinta-ala on arveltu olleen

³⁸ Karl Knutsson Viipurin linnan herra Tallinnan raadille, DF 2527; Karl Knutsson Viipurin linnan herra Tallinnan raadille, DF 2532

³⁹ Korpela 2004, 77.

⁴⁰ Kallioinen 2000, 133.

noin 50 hehtaaria.⁴¹ Toiseksi koska Ruotsin valtaneuvoston vuonna 1471 antama määräys, kielsi kokonaan saksalaisperäisten asukkaiden pääsyn kuningaskunnan kaupunkien raateihin.⁴²

2.2 Kauppasulut ja poikkeuskaudet asiakirjoissa

Viipurin linnan olemassaolo, perustuksestansa saakka, merkitsi Nevan kaupan- ja Suomenlahden alueen taloudellisen painopisteen siirtymistä askeleen pohjoiseen, jolla oli merkittäviä seuraamuksia Tallinnan kautta käytyyn itämaankauppaan.⁴³ Vastakkaisten intressien kohtaamisten seurauksena Hansaliitto oli historiansa aikana useasti asettanut kauppasaarron Novgorodia vastaan ja kerran Viipuria vastaan. Kauppasaarrot olivat tyypillinen poliittinen työkalu Hansan historiassa, jota se hyödynsi monessa tapauksessa painostaakseen sisäisiä liittolaisia tottelemaan alasaksalaisten kaupunkien politiikkaa, tai pyrkimyksessään vaikuttamaan liiton ulkopuolisiin hallitsijoihin tai kaupunkeihin saadakseen privilegiollisia oikeuksia kauppiailleen.⁴⁴ Viipuriin kohdistuneiden kauppasaartojen tavoitteena on ollut poliittinen vaikuttaminen linnanherraan taloudellisen kiristyksen kautta. Saartoja ollaan tulkittu useasti vastareaktiona Viipurin linnanherrojen harjoittamasta politiikasta Hansaliittoa vastaan.⁴⁵

Viipurin kauppasaarto ajoittuu vuoteen 1367 kun taas Novgorodia saarrettiin useammin, esimerkki tapauksia suurista saarroista ovat vuosina 1417 sekä 1443–1448 kauppasaarrokset. Oleellisin näistä kahdesta esimerkistä on vuosien 1443–1448 Novgorodin konttorin sulku, mutta myös vuoden 1417 lyhytkestoinen kauppasaarto oli Viipurin osallisuudesta mainittava. Näiden lisäksi itämaankauppaa rajoitettiin useasti näiden kahden tapauksen lisäksi, esimerkiksi vuonna 1437 Hansaliitto ja saksalainen ritarikunta asetti Neva joen kautta kulkeneelle kaupalle rajoitteita.⁴⁶ Kyseessä ei ollut Tallinnan raadin asettama rajoite kaupankäyntiin tai Hansaliiton totaalinen kauppasaarto vaan Liivinmaan maamestarin käskystä Hansaliiton asettama viljanvientikielto. Vastaus kirjeessään Tallinnan raati selittää tilanteen Viipurin linnanherralle ja kertoo viljarajoituksen olevan kaupunki yhteisön asettama eikä Tallinnan.⁴⁷ *”Ersame leve Karll. Wii bidden jw hiirup to wetende, dat ze uns unde zik*

⁴¹ Korpela 2004, 247.

⁴² Kallioinen 2000, 134.

⁴³ Korpela 2004, 91.

⁴⁴ Dollinger, P. s.47.

⁴⁵ Korpela 2004, 142

⁴⁶ Karl Kirstersson Viipurin linnanherra Tallinnan raadille, DF 2213; Tallinnan raati Karl Kristerssonille Viipurin linnanherralle, DF 2214.

⁴⁷ Tallinnan Raati Karl Kristerssonille Viipurin linnanherralle, DF 2214.

*zulven dar vele to kort inne gedan hebben, wente wii sodanes bodes nicht mechtich en sin, nademe dat it der gemenen stede sake sin, alse jwe leve dat sulven woll irkennen kan.*⁴⁸”

Varsinkin 1410–1440-lukujen Viipurin kaupankäynti on ollut mielenkiintoinen vaihe alueen taloudellisessa kehityksessä ja kaupankäynnin painopisteiden muutoksessa. Kyseisellä aikakaudella toiminut Viipurin linnanhera Krister Nilsson kävi aktiivista keskustelua, sekä hyvinkin aktiivista ja voimakasta kiistaa, Tallinnan raadin ja saksalaisten porvareiden kanssa. Neuvotteluja sekä riitaa Nilsson kävi Hansaliiton kanssa liki koko hallinto aikansa, ja oli keskeisessä roolissa Hansan ja Kalmarin unioni välisissä riidoissa.⁴⁹ Nilssonin asema Viipurin linnanherran lisäksi ritarina osoitautuu hyvinkin keskeisenä piirteenä tämän ja Tallinnan välisessä riidassa 1410-luvun lopussa ja 1420-luvun alussa.⁵⁰

Monet merkittävimmät muutokset Viipurin ja Tallinnan sekä Hansaliiton välisissä suhteissa tapahtuivat Viipurin linnanherrojen toimien ja vaihtojen seurauksina. Viipurin linnanherrojen hallintokaudet toimivatkin suhteiden muuttumista merkitsevänä tekijänä. Tarkastellessa myöhäiskeskiaikaista 1400–1500-lukujen suhteita on tosin tiedettävä minkä kaltainen tämä suhde oli 1300-luvun lopussa. Kuten aikaisemmin mainittiin vuonna 1367 asetti Tallinna Hansaliiton kauppasaarron Viipurille, jonka perusteena oli ruthenialaisten kauppakiellon kierto Viipurin kautta.⁵¹ Kyseisestä tapauksesta ei löydy asiakirjaa *Diplomatarium Fennicum*in tiedostoista, mutta siitä puhutaan Korpe-
lan teoksessa. Tuolloin Viipurin linnanherrana toimi Bo Johnsson. Johnssonin hallinnon kaudella 1371–1386 suhteet Viipurin ja Tallinnan välillä ovat epäselviä, tästä kaudesta tiedetään vain vähän niukkaan alkuperäisaineiston määrän vuoksi. Mutta suhteen keskiössä on jännitteiset tapahtumat kaupunkien välillä. Viipurin kauppasulun tavoitteena oli Viipurin kaupallisen kilpailukyvyn heikentäminen.⁵²

Bo Johnssonia seuranneen linnanherran Erengisle Nilssonin hallintokausi näyttäytyy edeltäjänsä verrattuna yhteistyötahtoisemmalta. Erengisle Nilssonin hallintokaudelta ei ole myöskään säilynyt suurta aineisto määrää, tai sitä ei ole kirjattu *Diplomatarium Fennicum*iin. Vuoden 1388 Hansaliiton asettaman idänkaupan kauppasaarron asiakirja on säilynyt.⁵³ Kauppasulkuun viittaavien vastausten

⁴⁸ “Honorable Karl. We ask you to know they have wronged us and themselves, for we do not have the power for this, for this is a matter of the common cities, as your honour surely knows.”

⁴⁹ Korpela 2004, 146.

⁵⁰ Krister Nilsson Viipurin linnanhera saksalaisen ritarikunnan mestarille, DF 1558.

⁵¹ Korpela 2004, 142.

⁵² Korpela 2004, 142.

⁵³ Tallinnan raati Erengisle Nilssonille, DF 784.

ja kiistojen puutteesta voi päätellä, etteivät Nilssonin hallintokaudella näiden kaupunkien toiminta ollut toisiansa vastaan. Nilssonin kaudella kaupungit toimivat myös jälleen yhteisen ja kaupallisen merenkäynnin turvallisuuden vuoksi vitaaliveljeksiä vastaan.⁵⁴ Nilssonin seuraajan Throd Röricks-son Bonden kausi oli lyhyt kestoinen se kesti vuodet 1403–1417, kyseinen kausi erottuu edeltäjästään kaapparitoiminnan mittakaavassa. Throd Bonden tunnetaan harjoittaneen kaapparitoimintaa, mikä ei yksittäisten kauppiaiden luvuissa ollut aikakaudelle poikkeavaa, epätyypillistä oli kuningas Erik Pommerilaisen sotkeutuminen Bonden toimintaan.⁵⁵

Ritari Krister Niklissonin linnanherruus oli Viipurin ja Hansaliiton suhteessa jännitteinen kausi. Niklisson linnanherruuden kaudelta tunnetaan huomattavasti enemmän asiakirjoja edeltäjiinsä verrattuna. Hansaliitto oli julistanut idänkaupan saartoon vuonna 1417, kyseinen saarto tuotti merkittävää taloudellista vahinkoa ja haastetta Viipurille.⁵⁶ Niklissonin kauden Hansaliiton poliittisenkäytännön keskiössä ilmenee hänen tästä seurannut vastustus kauppiasyhteisöä vastaan. Niklisson hallinnon aikana Viipuri osallistui kiihkeästi Suomenlahden alueen taloudelliseen ja poliittiseen kilpailuun, joka ilmeni kaupungin kauppaprofiilin nousussa.⁵⁷ Tallinnan raati ja Niklisson kävivät kiihkeistä kirjeviestinnällistä kiistaa, johon molemmat osapuolet vetivät ulkopuolisia mukaan.⁵⁸ Sekä linnanherra Niklisson, että Tallinnan raati pyysivät apua Liivinmaan maaherralta näiden välisiin kiistoihinsa kaupankäynnissä, kauppiaiden omistuksen takavarikoinnissa sekä vangitsemisessa. Niklissonin mielipiteet Hansaliittoa kohtaan todennäköisesti rapeutuivat entisestään seuraten tämän hävittyä oikeushaastetta tallinnalaisporvaria Hans Purinia vastaan.

Monipuoliset taustatekijät hallintojen ja ruhtinaiden keskuudessa ilmenee myös Novgorodin 1443–1448 kappasaarron ja lopullisen vuoden 1494 Peterhofin konttorin sulkeutumisen taustoissa. 1400-luvun puoliväli oli haasteellinen aikakausi Hansaliitolle, se oli menettänyt monopoliaseman otettaan Itä- ja Pohjanmerellä ja liiton kaupunkien solidaarinen kokemus heikkeni vahvasti vuosisadan alusta loppuun.⁵⁹ Pitkäkestoinen kauppasaarto 1443–1448 johtui kahden liittoon kuuluvan valtakunnan Novgorodin ja Liivinmaan ritarikunnan välisestä sodasta. Viipurin asema samanaikaisesti vahvistui naapuriensa kokemien haasteiden kustannuksella ja Novgorodin keskeinen asema turkis- ja vahakaupassa heikkeni vuosisadan kuluessa, tämän menetetyt kaupankäynnin siirtyessä Suomen ja

⁵⁴ Erensisle Nilsson Tallinnan raadille, DF 1038.

⁵⁵ Korpela 2004, 150.

⁵⁶ Kirster Niklisson Viipurin linnanherra Tallinnan raadille, DF 1512.

⁵⁷ Korpela 2004, 145.

⁵⁸ Krister Niklisson Viipurin linnanherra Riikan, Tarton, Wolmarin raadeille, DF 1522.

⁵⁹ Dollinger 1971, 285.

Baltian kauppakaupunkeihin.⁶⁰ Kauppasaarto ajoittuu Karl Knutssonin Viipurin linnanherruuskau-
teen, ja kauppasaarron taustat ilmenevät selkeästi hänen kirjevaihdoissaan Hansaliiton kaupunkien
kanssa. Knutssonin suhteet Hansaliiton kanssa ilmenevät myönteisiksi, mutta niiden taustalla on
jännitteitä Knutssonin taloudellisesti hyödyntämästä Novgorodin ja Liivinmaan ritarikunnan väli-
sestä kahakasta.⁶¹ Kirjevaihdoissaan Knutsson kieltää hyötyvänsä kahden osapuolen välisestä sodan-
käynnistä,⁶² mutta oli todellisuudessa salakuljettanut venäläistä vahaa saarrosta huolimatta.⁶³

Novgorodin talouspoliittinen asema heikkeni Suomenlahden kaupankäynnin yhteisössä seuraten vii-
sivuotista kauppasaartoa. Moskovan ruhtinaskunta valloitti Novgorodin 1470-luvulla ja sulki Nov-
gorodin kaupungissa sijainneen Peterhofin konttorin vuonna 1494. Vaikka Novgorodin menetys oli
Hansaliitolle merkittävä taloudellinen taka-askele ja se ennusti kokoliiton tulevaisuutta, se koittautui
tuotolliseksi tapahtumaksi kolmelle Baltian kaupungille Tallinnalle, Riikalle ja Tartolle.⁶⁴ Alueen
talouspoliittisen painopisteen osoittautui myös hyödylliseksi Viipurille, jossa tuli entistä suositumpi
kaupansaattojen kiertoväylä. Erik Axelssonia syytettiin Viipurin linnanherruuskautenaan ohjelmal-
lisesta kauppasaattojen kierrosta.⁶⁵ Ohjelmallisia kauppasaarron kiertäjiä kutsuttiin ensimmäistä
kertaa Ranefarer- nimikkeellä 1500-luvulla.⁶⁶ Viipurin kautta kulkeneet ja linnanherrojen tukemat
laittomat kaupankävijät tunnettiin nimellä Ranefarer van Wyborch.

⁶⁰ Dollinger 1971, 295.

⁶¹ Korpela 2004, 147.

⁶² Karl Knutsson Viipurin linnanherroille Tallinnan raadille, DF 2567.

⁶³ Korpela 2004, 147.

⁶⁴ Dollinger 1971, 312.

⁶⁵ Korpela 2004, 148.

⁶⁶ Korpela 2004, 148

3 Laittomuuden merkitys

Ruotsin kuningaskunnan Itäisimmän rajaseudun hallinnollisen keskustan Viipurin linnan ja alaskalaisen Hansa-yhteisön väliset suhteet seurasivat ja peilasivat valtakuntiansa, kuin myöskin paikallisten hallintojensa taloudellisia- ja poliittisia intressejä. Näiden suhteet olivat kuitenkin huomattavasti tätä syvempiä ja monimuotoisempia. Viipurin suhtautuminen lähempiin ja suurempiin Hansakaupunkeihin olivat sille monelta kannalta jopa oleellisempia kuin sen suhtautuminen muihin Ruotsin valtakunnan kaupunkeihin. Viipurin sijainti valtakunnan rajalla tuotti työkalut ainutlaatuiselle toiminnalle valtakunnan sisä- ja ulkopoliittisessa käytännössä, joka ei ollut mahdollista Suomen alueen muissa kaupungeissa. Tällä etuasemalla oli omat vastuut, jotka ilmenivät ulkoisen uhan läheisyydessä ja puolustusvelvollisuudessa.

Viipurin linnanherrat harjoittivat Suomenlahden alueella voimapoliittisten toimintojen lisäksi merkittävällä suvereniteetilla talouspoliittista toimintaa. Linnanherrojen vastainen asenne naapuristossaan sijaitsevia alaskalaiskaupunkeja kohtaan teki Viipurista varsinaisen riesan Hansaliiton harjoittamassa idän ja lännen välisessä kaupassa. Sen mahdollistama uhka niin kutsuttuun laittomaan kauppaan, eli liiton asettamien kauppasaartojen kiertoon, loi paikallista vastapainoa monopoli asemasta nauttivalle kansainväliselle protokoloniaaliselle alaskalaisyhteisölle.

Laittoman kaupankäynnin osuus Viipurin takaamasta kaupanturvasta, oli kokonaiskuvassa vain murto-osa aikakaudella alueella käydystä tavaravaihdosta. Laittomuuden merkitys vaihteli osapuolelta toiselle, ja liiton ulkopuolisena entiteettinä Viipurilla ei ollut juridista vaatimusta noudattaa ulkopuolisen kauppiaaliiton vaatimuksia kauppasaarroista. Näitä kauppasaartoja silti noudatettiin mutta myös hyvinkin useasti kierrettiin ja välteltiin Viipurin hallinnon tietoisin toimin. Viipuri kautta kulkeneet merireitit eivät myöskään olleet jatkuvassa laittomuuden tilassa ja suuri enemmistö läpikulkeneesta tavarasta oli kaikkien osapuolten sinetöimää tuonti- ja vientitaloutta. Myöhäiskeskiaikainen ja varhaisen uuden ajan Itämeri oli multipolaarisen poliittisen ja taloudellisen köydenvedon taistelukenttää. Se minkä yksi osapuoli nimitti laittomaksi, oli laillista jokapäiväistä ja tarpeellista kaupankäyntiä toiselle. Henkilökohtaiset mielipiteet osapuolten välillä olivat vahvoja toimijoita, jotka ohjasivat eri osapuolten hallintojen talouspoliittisia kantoja sekä linjauksia. Tällä polaarilla köydenvedon kentällä osapuolet eivät olleet ainoastaan kuningaskuntien ja keisarikuntien hallinnot, vaan paikallisilla linnanherroilla ja kaupunkien porvaristoraadeilla oli merkittävä vaikutus Suomenlahden alueen taloudelliseen toimintaan ja siten sekä sisä- että ulkopoliitiikkaan.

Lähdeluettelo

Alkuperäisaineisto

Diplomatarium Fennicum. Hakusanat: +viborg~ +hövitsman~ +(reval~ Novgorod~ Lybeck~)., <https://df.narc.fi> [haettu 24.05.2026].

Diplomatarium Fennicum. Hakusanan ulkopuoliset asiakirjat: DF 784, DF 1038, DF 1409, DF 1637, DF 1705, DF 1922, DF 1925, DF 1943, DF 2214. [haettu 24.05.2026]

Tutkimuskirjallisuus

Dollinger, P. (1971). *The German Hansa* (Repr.). Stanford University

Gaimster, D. (2005). A parallel history: the archaeology of Hanseatic urban culture in the Baltic c.1200-1600. *World Archaeology*, 37(3), 408–423.

Immonen, V. (2023). *Culture as Colonialism: The Hanseatic League in Bergen and Turku*.

Kallioinen, M. (2000). *Kauppias, kaupunki, kruunu : Turun porvariyhteisö ja talouden organisaatio varhaiskeskiajalta 1570-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kohn, M. & Reddy, K. (2006), "Colonialism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2024 Edition).

Korpela, J., Kaukiainen, Y. & Nurmiainen, J., (2004). *Viipurin läänin historia. 2, Viipurin linnaläänin synty*. Karjalan kirjapaino.

Lübben, A., (1888). *MITTELNIEDERDEUTSCHES HANDWÖRTERBUCH*, Project Gutenberg. <https://www.gutenberg.org/files/61948/61948-h/61948-h.htm>